

Зеліско Н.Б.

кандидат економічних наук, доцент кафедри економіки,
Львівський національний аграрний університет

Василина О.Р.

кандидат економічних наук, доцент кафедри економіки,
Львівський національний аграрний університет

Zelisko Nataliia, Vasylyna Orysia

Lviv National Agrarian University

ОЦІНКА ГАРАНТУВАННЯ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ АГРАРНИХ ПІДПРИЄМСТВ

У статті проаналізовано методологію визначення економічної безпеки та визначено її місце в загальній стратегії функціонування підприємства. Розкрито сутність економічної безпеки підприємства. Охарактеризовано процес її формування. Зосереджено увагу на ймовірних загрозах економічній безпеці в аграрному секторі, розглянуто основні види загроз. Описано недоліки та шляхи розв'язання відповідних загроз. Проаналізовано структуру та зміст функціональних складників економічної безпеки підприємства та обґрунтовано їх значення для забезпечення підвищення ефективності діяльності сільськогосподарських підприємств. Визначено стримуючі чинники розвитку сільськогосподарських підприємств за окремими складниками економічної безпеки. Розроблено заходи щодо зміцнення економічної безпеки на сільськогосподарському підприємстві.

Ключові слова: економічна безпека підприємства, функціональні складники економічної безпеки підприємства, сільськогосподарські підприємства, стратегічний розвиток, агропромисловий комплекс, підприємство.

Постановка проблеми. Сьогодні аграрний сектор України характеризується масштабністю кризових явищ, йому притаманні висока ризиковість та інвестиційна непривабливість. Передумовою стійкого розвитку сільськогосподарського підприємства є формування ним власної системи економічної безпеки. Її слід розглядати як головний елемент захисту національної економіки та забезпечення високого рівня економічної безпеки держави загалом, оскільки безпека підсистем нижчого рівня ієрархії, тобто окремих суб'єктів господарювання, є необхідною умовою для зміцнення безпеки систем вищого рівня. В умовах нестабільності політичного та економічного стану функція забезпечення є невід'ємним складником гарантування життєздатності кожного суб'єкта господарювання, зокрема в аграрній сфері економіки. Необхідність оцінки гарантування економічної безпеки агропромислових можна обґрунтувати через потребу дотримання забезпечення продовольчої безпеки й через необхідність стабільного функціонування і розвитку сільськогосподарського підприємства.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У сучасній економічній науці активно розглядаються та широко висвітлюються проблеми, пов'язані з економічною безпекою суб'єктів господарювання. Науково обґрунтовані теоретико-методологічні аспекти, пов'язані з вищезазначеною дефініцією, висвітлили у своїх наукових пра-

цях такі вчені-економісти, як О.В. Ареф'єва, М.А. Бендіков, С.В. Васильчак, С.М. Ілляшенко, В.І. Мунтіян, С.Ф. Покропивний, О.В. Раздіна та ін. Але незважаючи на велику кількість теоретичних досліджень, не було достатньо повно обґрунтовано функціональні елементи економічної безпеки агропромислових та зв'язки серед них. Зазначене свідчить про актуальність проведення такого дослідження.

Також залишаються недостатньо опрацьованими питання про місце економічної безпеки аграрної галузі в системі чинників розвитку національної економіки, про зміст складників економічної безпеки аграрної галузі, про методи й принципи оцінювання економічної безпеки аграрної галузі, про інструментарій забезпечення економічної безпеки, про механізми, застосування яких може забезпечити зменшення або повне усунення загроз економічній безпеці країни на даному етапі розвитку світової економіки та в умовах її глобалізації.

Формулювання цілей статті. Мета статті – обґрунтування концептуальних аспектів економічної безпеки сільськогосподарських підприємств, дослідження її функціональних складників та чинників, що на них впливають, розроблення заходів щодо зміцнення економічної безпеки агропромислових.

Виклад основного матеріалу. Спрямованість України на входження до Європейської Спільноти

вимагає від неї перш за все підвищення конкурентоспроможності економіки, оскільки лише так наша держава зможе бути повноправним членом Європейського Союзу (ЄС), партнером для високорозвинених держав. В іншому разі Україна може стати джерелом сировини та дешевої робочої сили. Наша країна є індустріально-аграрною, проте в структурі експорту (у тому числі до ЄС) усе ще лідирує продукція агропромислового комплексу (АПК), причому здебільшого – сировина, а не готова продукція з високою доданою вартістю. Однак це не означає, що нам світить участь виключно продуктового партнера. Незважаючи на поширену думку про те, що аграрна країна не може бути багатою, шанси на підвищення рівня життя в Україні через використання можливостей у сфері АПК дуже високі.

Сьогодні в умовах глобалізації виникає необхідність у переорієнтації економіки до інноваційної моделі розвитку та функціонування. Такого виду перехід зумовлений настанням конкурентного змагання на ринку агропродовольства та входженням України на міжнародну економічну арену, що, своєю чергою, зумовлює необхідність формування інвестиційно-інноваційної моделі розвитку сільського господарства, адже в сучасних умовах інноваційна діяльність є фундаментом стабільного й ефективного економічного зростання як окремо взятої галузі, так і країни загалом. Досягнення конкурентоспроможності в системі глобального світового господарства потребує посилення інноваційного спрямування виробників агропромислового комплексу.

Економічна безпека аграрних підприємств – це постійний циклічний процес, під час якого реалізується система різноспрямованих заходів. З одного боку, це заходи, спрямовані на підвищення фінансової стійкості, ліквідності, конкурентоспроможності аграрних підприємств та створення сприятливих можливостей для забезпечення економічних переваг аграрного виробництва. З іншого боку, це заходи, що повинні позитивно впливати на рівень та умови життя населення, яке безпосередньо зайнято в аграрному виробництві, на жителів прилеглих територій та на стан навколишнього середовища.

Український сільськогосподарський сектор є, з одного боку, самодостатньою ланкою народного господарства (він надає їжу країні), а з іншого – експорт агропродукції є визначним елементом для економіки, одним з українських джерел наповнення державної скарбниці, а також надходження валюти. Саме так експорт продуктів сільськогосподарського виробництва разом з експортом промислових послуг і товарів є надзвичайно важливим для економічного зростання України [2; 3].

Як справи у нас ідуть сьогодні? За підсумками 2018 р. зовнішньоторговельний обсяг обороту продукцією АПК становив 24,3 млрд дол., із котрих 18,8 млрд припадало на аграрний експорт, що становило 39,8% у валовому експорті України. Агроекспорт зберігає лідируючі позиції у структурі товарного експорту. У попередньому році його обсяг був на 880 млн дол.

вищий, ніж у 2017 р. У 2018 р. був перевиконаний рекорд 2012 р., тоді експорт агропродукції досягнув 18,2 млрд дол. Найбільшу питому вагу аграрного експорту забезпечили зернові культури – 38,4% від обсягу аграрного експорту, насіння олійних культур – 10,2% і масла – 23,3%. Ріст експорту в попередньому році забезпечили загалом пшениця, кукурудза, ріпак, м'ясо та субпродукти птиці, олія, вироби з тютюну і також тютюн, кондитерські вироби та яйця. Найбільше імпорту української агропродукції в 2018 р. здійснено в: Індію, куди було вивезено продукції АПК на суму понад 1,8 млрд дол., Нідерланди – 1,2 млрд дол., Китай – 1,2 млрд дол., Єгипет – 0,9 млрд дол. та Іспанію – 1 млрд дол.

За проміжок із травня 2018 р. до квітня 2019 р. Україна увійшла у трійку найвагоміших експортерів агропромислової продукції до Європейського Союзу, імпортувавши йому продукції сільського господарства на 6,3 млрд євро. Це на 14,2% вище порівняно з періодом травня 2017 – квітня 2018 р. Згідно з показниками звіту Європейської Комісії, у підсумку травня 2019 р. Україна експортувала агровітчизняної продукції у країни ЄС на 519 млн євро, тобто на 173 млн. євро більше, ніж у травні 2018 р. Така тенденція означає, що в обсягах зростання експорту продукції сільського господарства у країни ЄС у травні 2019 р. Україна зайняла перше незаперечне місце у світі.

Економіка України зростає впродовж трьох років. І всі три роки головним драйвером зростання економічного є споживання внутрішнє. Однотипне повідомлення про русії зростання вітчизняної економіки, котре можна без можливості помилитися опублікувати за підсумками окремого з цих трьох років (2016–2018 рр.), має вигляд такий: основним витоком економічного росту був попит внутрішній – інвестиційний та споживчий, що позитивно вплинув на сільське господарство, торгівлю і будівництво. На окремий погляд, у цьому можна відзначити позитив: після кризових 2013–2015 рр. підприємства почали реалізовувати довготривалі проекти, що забезпечило попит інвестиційний, а населення одразу ж наростило споживання, що збільшило попит споживчий. Але ж, як свідчить практика, ситуація може докорінно змінитися.

Упродовж 2000-х років ріст економіки України був зумовлений переважно екзогенними чинниками. Перший – занижені ставки ФРС призвели до українського споживчого і будівельного буму, які здійснили суттєвий внесок у тогочасне економічне зростання. Другий – зростаючі темпи росту в Китаї й окремих інших країнах Південно-Східної Азії надали високий попит і прийнятні ціни на продукцію вітчизняної металургійної галузі. Сьогодні у нас сформувалися нові русії зростання: внутрішній інвестиційний та споживчий попит. Зупинення дії драйверів, які надавали зовнішній поштовх для росту української економіки впродовж 2000-х років, призвело до призупинення її розвитку. А що ж буде, якщо зупинять свою дію нинішні русії зростання економіки нашої держави? Таке цілком мож-

ливо: зростання попиту на споживання носить самовідновлюючий характер (після падіння в 2013–2015 рр.), та й не факт, що таке триватиме довгий час. А якщо підприємства передчуватимуть стагнацію попиту на споживання, то припинять збільшувати виробничі потужності, що призведе до зниження попиту інвестиційного. До слова, будівництво, схоже, позбувається статусу драйвера росту економіки: у Києві, де найбільш розвинутий ринок нерухомості, обсяг збудованого за січень-вересень 2018 р. житла зупинився на рівні на 41% менше, ніж у 2017 р.

Незважаючи на те що сільське господарство надало 39% усього експорту України у 2018 р., продаж в експорті готової агропродукції становив лише 6,4% (ще нижче, ніж було у 2015 р.). Урожайність агрокультур не доходить до рівня окремих розвинутих країн, у яких гірша родючість ґрунтів. Тваринництво зросло тільки у вазі птиці (+49%), а в решті категорій спостерігаємо спад. Частка великої рогатої худоби на 1 квітня 2019 р. сягнула 3,66 млн голів, що на 61% менше порівняно з показниками запровадження мораторію. Кількість свиней зменшилася на 26%, кіз і овець – на 25%. Хоч як би прихильники мораторію його не захищали, але він стримує розвиток аграрного виробництва: не дає впевненості та мотивації до інвестицій, зокрема довгострокових, розширює умови для досить високої концентрації сільськогосподарських земель у користуванні в одних руках, зберігає некоштовну оренду, призводить до недотримання конституційних прав понад 7 млн українців на повне виявлення власності на землю, що доведено вже підсумком Європейського суду з прав людини від 22 травня 2018 р. Мораторій так само створює передумови для продовження шкідливого використання сільськогосподарських земель, таким чином, його потрібно знімати. Однак із застосуванням кількох суттєвих обмежень, зокрема для перехідного періоду.

Аграрний сектор має можливість бути драйвером, оскільки попит на українську сільгосппродукцію є й буде еластичним як мінімум у середньостроковій перспективі. Безглуздо не скористатися такою можливістю. За цих обставин аграрний сектор як рушій повинен скерувати імпульси зростання українського аграрного машинобудування, сектору виробництва мінеральних добрив, харчової промисловості, котра має збільшувати виробництво продукції з високою питомою вагою доданої вартості. Україні вдалося переорієнтуватися з експортера насіння соняшнику в лідера світового ринку соняшникової олії, і такий приклад необхідно масштабувати [1; 4].

Зарубіжні експерти стверджують, що Україні потрібне створення середовища, у якому сільгоспвиробники (у тому числі й малі домогосподарства) мали б змогу використовувати свій потенціал повністю. Щоб зберегти високий рівень конкурентоспроможності і мати змогу підтримувати достатній рівень економічної безпеки АПК, в Україні потрібно впроваджувати інтенсивний тип виробництва у сільському господарстві. Необхідне фінансування освіти, науко-

вих досліджень, причому не лише у сфері сільського господарства. Ураховуючи складність поняття «економічна безпека» та значимість складників, що базуються на інноваціях (інформаційна, інтелектуальна, технологічна безпека тощо), стає зрозумілим важливість розвитку економіки знань для всіх сфер економіки країни, у тому числі й АПК [5].

Хоча економічна безпека кожного підприємства є індивідуальною, у сучасних ринкових умовах господарювання можна виділити низку загальних зовнішніх і внутрішніх чинників, що мають негативний вплив на забезпечення надійності кожного з функціональних складників, зокрема [6; 7]:

- сучасний стан галузі;
- законодавчо-правова база;
- недостатня й неефективна державна підтримка;
- занепад сільської місцевості;
- низька інвестиційна привабливість;
- низький рівень забезпеченості виробничими ресурсами;
- рівень забезпеченості фінансовими ресурсами.

Одним з аспектів державної аграрної політики має стати політика стимулювання створення вертикально інтегрованих організацій, що об'єднують виробників, які формуються у межах первинних продуктових ланцюжків, ефективність економіко організаційних відносин у таких сприяє скороченню небезпек із боку цінового паритету [4; 6]. Утворення подібного виду структур сприятиме:

- установленню довгострокових партнерських відносин між сільськими товаровиробниками і підприємствами харчової промисловості, а також кредитно фінансовими установами через розвиток товарного кредиту і фінансового лізингу;
- поліпшенню інвестиційних умов в АПК, концентрації інвестиційних ресурсів на пріоритетних напрямках розвитку цього комплексу;
- розвитку виробничої кооперації уздовж технологічних ланцюжків АПК та у сфері реалізації готової продукції;
- розвитку ринкової інфраструктури в АПК;
- упровадженню прогресивних технологій у сільськогосподарське виробництво, що сприяє технологічному оновленню харчової промисловості;
- вдосконаленню організації закупівель та поставок продовольства в державний фонд.

Висновки. Нині суспільство має реальну можливість переломити негативні тенденції та здійснювати радикальне поглиблення ринкових реформ, зокрема через урахування екологічного чинника. Це передбачає реалізацію політики цілеспрямованого сприяння розвитку ефективних вітчизняних виробництв, становленню національного екокапіталу, активній підтримці створення в Україні сучасної конкурентоспроможної екологічно безпечної економіки. Її формування вимагає насамперед активізації ролі держави у цьому напрямі із залученням усього арсеналу ринкових інструментів за одночасного активного здій-

снення інституціональних перетворень, спрямованих на зростання ефективності й конкурентоспроможності вітчизняних підприємств. Необхідними є встановлення ефективної системи контролю над діяльністю

природних монополій, розроблення механізмів адаптації міжнародних вимог щодо оздоровлення навколишнього природного середовища та втілення їх у національних природоохоронних стандартах.

Список літератури:

1. Васильців Т. Економічна безпека підприємництва України: стратегія та механізми зміцнення : монографія. Львів : Арал, 2008. 386 с.
2. Васильчак С.В. Економічна безпека підприємства та її складова в сучасних умовах. *Науковий вісник НЛТУ України*. 2010. Вип. 20. С. 98–105.
3. Гапак Н.М. Економічна безпека підприємства: сутність, зміст та основи оцінки. *Науковий вісник Ужгородського університету. Серія «Економіка»*. 2013. Вип. 3(40). С. 62–65.
4. Живко З.Б. Економічна безпека підприємства: сутність, механізм забезпечення та управління : монографія. Львів : Львівський державний університет внутрішніх справ, 2012. 260 с.
5. Ільїн В. Формування стратегії управління конкурентоспроможності аграрних підприємств України в умовах глобалізації. *Часопис економічних реформ*. 2013. № 4. С. 99–105.
6. Калетник Г.М., Козловський С.В., Кіреєва О.Г. Управління регіональною продовольчою безпекою в умовах економічної нестабільності : монографія. Вінниця : Меркьюрі Поділля, 2015. 252 с.
7. Красноручий О., Руденко С. Функціональні та інструментальні концепції в дослідженнях механізмів управління економічним потенціалом аграрних підприємств. *Актуальні проблеми інноваційної економіки*. 2016. № 2. С. 5–10.
8. Чукіна І. Управління виробничо-господарською діяльністю аграрних підприємств: теоретичний аспект. *Агросвіт*. 2014. № 5. С. 76–80.

References:

1. Vasylytsiv T. (2008) Ekonomichna bezpeka pidpryyemnyctva Ukrayiny : strategiya ta mexanizmy zmicznennya: monograph [Economic security of entrepreneurship in Ukraine: strategy and mechanisms for strengthening: monograph]. Lviv: Aral 386 p.
2. Vasylychak S. V. (2010) Ekonomichna bezpeka pidpryyemstva ta yiyi skladova v suchasnykh umovakh [Economic security of the enterprise and its component in modern conditions]. *Naukovyi visnyk NLTU Ukraine*, vol. 20, pp. 98-105.
3. Napak N. M. (2013) Ekonomichna bezpeka pidpryyemstva: sutnist, zmist ta osnovy ocinky [Economic security of the enterprise: essence, content and basics of evaluation]. *Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho universytetu. Seriya: Ekonomika*, vol. 3(40), pp. 62-65.
4. Zhyvko Z. B. (2012) Ekonomichna bezpeka pidpryyemstva: sutnist, mekhanizm zabezpechennia ta upravlinnia : monografii [Economic security of the enterprise: essence, mechanism of providing and management: monograph]. Lviv: Lviv State University of Internal Affairs. 260 p.
5. Ilin V. (2013) Formuvannya strategiyi upravlinnya konkurentospromozhnosti agrarnykh pidpryyemstv Ukrayiny v umovakh globalizaciyi [Formation of strategy of management of competitiveness of agricultural enterprises of Ukraine in the conditions of globalization]. *Chasopys ekonomichnykh reform*, no 4, pp. 99-105.
6. Kaletnik H.M., Kozlovskiy S.V., Kirieieva O.H. (2015) Upravlinnya regionalnoyu prodovolchoyu bezpekoyu v umovakh ekonomichnoyi nestabilnosti: monografii [Managing regional food security in times of economic instability: monograph]. Vinnytsia: Merkiuri Podillia. 252 p.
7. Krasnorutskiy O., Rudenko S. (2016) Funkcionalni ta instrumentalni koncepciyi v doslidzhennyax mexanizmv upravlinnya ekonomichnym potencialom agrarnykh pidpryyemstv [Functional and instrumental concepts in research of mechanisms of management of economic potential of agricultural enterprises]. *Aktualni problemy innovatsiinoi ekonomiky*, no. 2, pp. 5-10.
8. Chukina I. (2014) Upravlinnya vyrobnycho-gospodarskoyu diyalnistyu agrarnykh pidpryyemstv: teoretichnyj aspekt [Management of agricultural production and economic activity: theoretical aspect]. *Agrosvit*, no. 5, pp. 76-80.

ОЦЕНКА ОБЕСПЕЧЕНИЯ ЭКОНОМИЧЕСКОЙ БЕЗОПАСНОСТИ АГРАРНЫХ ПРЕДПРИЯТИЙ

В статье проанализирована методология определения экономической безопасности и определено ее место в общей стратегии функционирования предприятия. Раскрыта сущность экономической безопасности предприятия. Охарактеризован процесс ее формирования. Определены сдерживающие факторы развития сельскохозяйственных предприятий по отдельным составляющим экономической безопасности. Разработаны меры по укреплению экономической безопасности на сельскохозяйственном предприятии. Сосредоточено внимание на возможных угрозах экономической безопасности в аграрном секторе, рассмотрены основные виды угроз. Описаны недостатки и пути решения соответствующих угроз. Проанализированы структура и содержание функциональных составляющих экономической безопасности предприятия и обосновано их значение для обеспечения повышения эффективности деятельности сельскохозяйственных предприятий.

Ключевые слова: экономическая безопасность предприятия, функциональные составляющие экономической безопасности предприятия, сельскохозяйственные предприятия, стратегическое развитие, агропромышленный комплекс, предприятие.

ASSESSMENT OF ECONOMIC SECURITY GUARANTEE FOR AGRICULTURAL ENTERPRISES

The article analyzes the methodology of determining the economic security and defines its place in the overall operation of the business strategy. The authors describe the process of economic security formation taking into account branch features such as seasonality of production, limited land resources, insufficient development of the infrastructure of agrarian markets, a significant dependence on the climatic conditions of agricultural production. It focused on economic potential security risks in the agricultural sector, the basic types of them. The structure and content of the functional components of economic security and substantiate their importance for improving the efficiency of activity of agricultural enterprises is analyzed. The article considers influence of reasons of origination of crisis phenomena – upon resource potential with the aim of study of management and organization agricultural enterprise development. The article generalizes influence of factors upon resource potential with the aim of study of the management and organization development of an agricultural enterprise and building a mechanism. It improves a mechanism of formation of the resource potential of the management and organization development of an agricultural enterprise at tactical and strategic levels. The theoretical and practical foundations of innovation agricultural enterprises in Ukraine. The peculiarities of innovation and process innovation in production activity of agricultural enterprises. Analyzed barriers to innovative development of agrarian sector of Ukraine. The specified priorities of innovation development of agro industrial enterprises. The necessity of developing innovation policy agricultural enterprises to enhance their effectiveness. The essence eko-innovation and their role in the greening of economic development. Characterize the main factors and barriers that affect the development and introduction into production eko-innovation because, today, environmental innovation is the foundation of economic growth and identify organic unity and interdependence of social. It recommended to carry out a comprehensive monitoring of economic security in order to timely neutralize the effects of internal and external threats or minimize their manifestation on any of these components.

Key words: economic security, functional components of economic security, agricultural enterprises, strategic development, agro-industrial sector, enterprise.